

XIZMAT KO'RSATISH TARMOQLARIDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VA MONOPOLIYAGA QARSHI NAZORATNING XORIJIY TajRIBASI VA INSTITUTSIONAL YONDASHUVLARI

Bekbutayev Nodirjon Fayzullayevich

Urganch davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18276899>

Xorij tajribasi xizmat ko'rsatish tarmoqlarida raqamli transformatsiya jarayonlari monopol xavflarni kuchaytirishi mumkinligini va bu jarayonni samarali boshqarish uchun moslashuvchan antimonopol mexanizmlar zarurligini yaqqol ko'rsatadi. Platformaviy bozorlar, Big Data va algoritmik boshqaruv sharoitida raqobatning yangi shakllari vujudga kelgani bois, xorijda ishlab chiqilgan nazorat yondashuvlari milliy siyosatni takomillashtirishda muhim metodologik manba bo'lib xizmat qiladi.

Xorij tajribasini o'rganish raqamli xizmatlar bozorida sog'lom raqobatni saqlash, iste'molchilar manfaatlarini himoya qilish va kichik biznesning bozorga kirish imkoniyatlarini kengaytirish uchun muhimdir. Ayniqsa, raqamli platformalar ustunligi tez shakllanadigan sharoitda ex-ante va ex-post nazoratni uyg'unlashtirish bo'yicha xorijiy amaliyotlar monopoliyaga qarshi siyosat samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Xorij tajribasining mohiyati raqamli iqtisodiyotda monopoliyani faqat bozor ulushi yoki narxlar orqali emas, balki ma'lumotlar ustunligi, tarmoqli effektlar va algoritmik xatti-harakatlar orqali aniqlashga asoslanadi. Bu yondashuv raqobatni baholashning klassik mezonlarini kengaytirib, xizmatlar sektorida raqamli bozorlarning real mexanizmlarini chuqur tahlil qilish imkonini beradi.

Xorijiy yondashuvlarning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- raqamli bozorlarning **dinamik va tez o'zgaruvchan** tabiati hisobga olinadi;
- algoritmik shaffoflik** va raqamli monitoringga ustuvorlik beriladi;
- platformaviy bozorlar uchun **maxsus reguliyativ rejimlar** joriy etiladi;
- raqobatni cheklovchi xatti-harakatlarni oldindan aniqlashga qaratilgan **profilaktik nazorat** mexanizmlari qo'llaniladi.

Xorij tajribasi raqamli iqtisodiyotda monopoliyaga qarshi siyosatni baholash bo'yicha yangi ilmiy tushunchalar va nazariy modellarni shakllantiradi. U sanoat iqtisodiyoti, institutsional iqtisodiyot va platforma iqtisodiyoti nazariyalarini integratsiyalash orqali raqamli xizmatlar bozorida raqobatning zamonaviy konsepsiyasini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Raqamli transformatsiya sur'atlarining yuqoriligi an'anaviy antimonopol nazariyalarni yetarli emasligini ko'rsatmoqda. Shu sababli xorij tajribasini ilmiy jihatdan o'rganish yangi indikatorlar, baholash metodlari va integrallashgan modellarni ishlab chiqish uchun zarur. Bu ilmiy zaruriyat raqamli monopoliyalarni aniqlash va baholashda aniqlikni oshiradi.

Amaliy jihatdan xorij tajribasi xizmat ko'rsatish tarmoqlarida raqamli reguliyatsiya va antimonopol nazoratni takomillashtirishda tayyor instrumentlar majmuasini taklif etadi. Raqamli monitoring tizimlari, algoritmik audit va platforma ustunligini baholash mexanizmlarini joriy etish milliy iqtisodiyotda sog'lom raqobatni ta'minlashga xizmat qiladi.

Xorij tajribasining innovatsion ahamiyati raqamli iqtisodiyotda monopoliyaga qarshi siyosatni **texnologiyaga asoslangan boshqaruv modeli** sifatida shakllantirishidir. Sun'iy intellekt, Big Data va real vaqt rejimidagi monitoringga asoslangan yondashuvlar xizmatlar sektorida innovatsiyalarni rag'batlantirib, raqobatni cheklovchi xavflarni minimallashtiradi.

Xizmat ko'rsatish tarmoqlarida raqamli transformatsiya va monopoliyaga qarshi nazoratning xorij tajribasi ilmiy jihatdan puxta, amaliy jihatdan samarali va innovatsion yechimlarga boy bo'lib, milliy sharoitda raqamli bozorlarni barqaror va adolatli rivojlantirish uchun muhim metodologik asos vazifasini bajaradi.

Mazkur rasm xizmat ko'rsatish tarmoqlarida raqamli transformatsiya va monopoliyaga qarshi nazoratning xorij tajribasini tizimli va konseptual asosda yoritadi. Unda ahamiyati, muhimligi va mohiyati bloklari orqali raqamli platformalar, Big Data hamda algoritmik boshqaruv sharoitida raqobatning yangi shakllari paydo bo'layotgani va an'anaviy antimonopol yondashuvlar bu jarayonlarni to'liq qamrab ola olmayotgani ko'rsatib berilgan. Xususan, xorij tajribasi raqamli bozorlar uchun moslashuvchan, oldindan ogohlantiruvchi (ex-ante) va keyingi nazorat (ex-post) mexanizmlarini uyg'unlashtirish zarurligini asoslaydi hamda sog'lom raqobatni saqlashda metodologik tayanch vazifasini bajaradi.

Xizmat ko'rsatish tarmoqlarida raqamli transformatsiya va monopoliyaga qarshi nazorat sohasida rivojlangan davlatlar tajribasi bo'yicha tahlil qilganimizda, Yevropa Ittifoqi xizmatlar sektorida raqamli transformatsiyani tartibga solishda eng tizimli va ilg'or yondashuvlardan birini shakllantirgan. EI raqamli platformalar ustunligini cheklash, bozorga kirish to'siqlarini kamaytirish va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish maqsadida **Digital Markets Act (DMA) va Digital Services Act (DSA)** kabi normativ-huquqiy mexanizmlarni joriy etdi. Ushbu yondashuv platformalarga nisbatan **ex-ante** nazoratni kuchaytirib, raqamli xizmatlar bozorida sog'lom raqobatni ta'minlashga qaratilgan.

EI tajribasining muhim jihati shundaki, monopoliyaga qarshi nazorat faqat jarimalar bilan cheklanmay, algoritmik shaffoflik, ma'lumotlardan foydalanish qoidalari va platformalararo interoperabellikni talab qiladi. Bu xizmat ko'rsatish tarmoqlarida raqamli transformatsiyani innovatsion, ammo adolatli rivojlanish yo'liga yo'naltiradi.

AQSh xizmatlar sektorida raqamli transformatsiya bozor mexanizmlariga tayangan holda rivojlanib, monopoliyaga qarshi nazorat asosan **raqobat huquqi va sud amaliyoti** orqali amalga oshiriladi. Federal Trade Commission (FTC) va Department of Justice (DOJ) raqamli platformalar faoliyatini iste'molchi farovonligi, bozor kuchi va innovatsiyaga ta'siri nuqtai nazaridan baholaydi. AQShda raqamli monopoliyalarga qarshi siyosat an'anaviy antitrust tamoyillarini raqamli bozor sharoitiga moslashtirish orqali rivojlanmoqda.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Haucap J., Heimeshoff U. Google, Facebook, Amazon, eBay: Is the internet driving competition or market monopolization? // *International Economics and Economic Policy*. – 2014. – Vol. 11, No. 1–2. – P. 49–61. – DOI: 10.1007/s10368-013-0246-6.
2. Hovenkamp H. J. Antitrust and platform monopoly // *Yale Law Journal*. – 2021.
3. Rikap C. *Capitalism, power and innovation: Intellectual monopoly capitalism uncovered*. – London: Routledge, 2021. – DOI: 10.4324/9781003050632.
4. Wörsdörfer M. Digital platforms and competition policy: A business-ethical assessment // *Journal for Markets and Ethics*. – 2021. – Vol. 9, No. 2.
5. Yin T. Algorithmic collusion and competition policy in the digital economy // *Antitrust Bulletin*. – 2020. – Vol. 65, No. 3. – P. 341–365. – DOI: 10.1177/0003603X20934220.